

Från *Mullvaden* nr 1/73 och 2/73

Lär av historien!

”Den som är likgiltig för sin rörelses historia, kan inte vara en klassmedveten arbetare”
(Lenin)

Kenth-Åke Andersson

Hur Hitler kom till makten

1923 var Hitler en avdankad och misslyckad målare som slagit sig på politik och satt på ölstugorna och filosoferade. Han tog sig ett glas för mycket en kväll, och satte igång den farsartade ”ölstugekuppen” i Bayern. För det fick han sitta i fängelse något år. Tio år senare, 1933, blev han rikskansler i Tyskland och valdes på fullt legal väg till landets ledare.

Resten av historien känner vi alla: andra världskriget, koncentrationslägrens fador, den krossade arbetarrörelsen i alla de länder som ockuperades av nazismen.

Men hur kunde Hitler ta makten? Hur kunde han manövrera sig fram till en ställning där vägen var fri från hinder? Hur kunde han göra det utan att möta ett tillräckligt motstånd ens från sina naturliga klassfiender, arbetarna? Hur kunde den bäst organiserade arbetarrörelsen i hela Europa – i Karl Marx’ Tyskland – ge upp utan strid? Vilka sociala, politiska och ekonomiska faktorer bestämde Hitlers maktillträde?

”Göring, bödeln”, fotomontage av John Heartfield

Den ekonomiska krisen

Nazismens frammarsch måste naturligtvis först och främst ses mot bakgrund av den ekonomiska och politiska konjunkturen.

Tyskland hade förlorat det första imperialistiska kriget (1914-18). Det innebar att landet hade blivit av med sina utomeuropeiska kolonier och andra expansionsområden, och att de segrande länderna lagt på sin konkurrent kraftiga krigsskadestånd.

Tyskland blev därigenom särskilt känsligt för den ekonomiska utvecklingen efter kriget. Det kastades mellan konjunkturernas extremer. Den ekonomiska krisen efter kriget var kraftigare här än i andra länder, och Tyskland återhämtade sig ytterst långsamt.

Den situationen förbättrades inte när Frankrike 1923 ockuperade Ruhr och tog de viktigaste produktionsområdena. Den förlusten täcktes visserligen ytligt sett genom utländska lån, och den tidigare eftersläpningen ersattes i mitten av 20-talet av en våldsam ekonomisk tillväxt.

Men i själva verket vilade denna expansion på osäker grund och en stor del av den berodde på ohälsosamma spekulationer. I slutet av återhämtningen utbröt en kraftig inflation, som urholkade penningens värde.

1929 kom den krasch man kunde vänta sig. Den drabbade inte bara Tyskland, utan hela den kapitalistiska världen. I själva verket var världshistoriens svåraste ekonomiska kris nu ett faktum. Fabrikerna tömdes på arbetare, produktionen lades ned, antalet arbetslösa steg våldsamt, medan de som fortfarande stod i produktionen drabbades av svåra lönesänkningar. Miljoner familjer stod plötsligt utan levebröd. Det gyllene 20-talet gick över i det mörka 30-talet.

Tyskland var ett av de länder som drabbades hårdast. Men här var krisen inte bara ekonomisk. På grund av landets speciella situation var den också politisk. Hela, den bräckliga Weimardemokratin bröt samman. 1930 störtades landets sista parlamentariska regering. Därefter regerades landet av minoritetsregeringar och undantagslagar under de tre åren av väntan på fascismen.

Det fanns inte längre något betydande socialt fäste för den borgerliga demokratin. Arbetarklassen var splittrad och dessutom desillusionerad genom nederlagen i flera revolutionära kriser (1918, 1921, 1923). En betydande del av borgarskapet var lierat med de gamla feodalklasserna och betraktade den borgerliga demokratin med skepsis. Socialdemokratin och de liberala grupperingarna smälte samman.

Under hela den ekonomiska krisen 1929–33 levde Tyskland i en revolutionär kris. Det bestämde inte bara arbetarklassens strävan att finna en lösning genom en proletär revolution; det gjorde också att de viktigaste sektorerna av den tyska borgarklassen stödde de nationalistiska högerpartierna och slutligen även nazismen för att skapa politiska förhållanden som möjliggjorde en fortsatt utsugning.

Vad är fascismen?

Det var genom denna ekonomiska kris – som alltså i själva verket var en kris för hela det kapitalistiska samhället på alla nivåer – som fascismen växte fram i Tyskland. Den var borgarklassens försök att lösa den kris som skapats av systemet, en lösning som gick ut på att man skulle införa drastiska förändringar i förhållandet mellan samhällets huvudklasser.

Men det räcker inte med att säga att fascismen var en reaktionär rörelse för att definiera den, inte heller med att man förklarar att den var auktoritär och ville avskaffa demokratin och de representativa institutionerna. Det finns många sådana rörelser som vid behov griper in i det kapitalistiska samhället (militärregimer, persondiktaturer, undantagsregimer etc.). Men fascismen hade ett annat drag, som skilde den från andra ”bonapartistiska”¹ regimer: den var en massrörelse.

De massor den satte i rörelse var småborgerligheten, hela den grupp av småföretagare, hantverkare, bönder och intellektuella, som hade ruinerats genom den ekonomiska krisen. Deras invanda sätt att leva var slut, de drevs nedåt och förbannade vanmäktigt alla de som tycktes bära skulden för deras olycka, antingen det nu var fackföreningarna, de politiska partierna, parlamentarismen, storfinsansen eller judarna. De attraherades av Hitlers demagogi och såg i honom den starke mannen som skulle klämma åt de andra klasserna, och återge dem deras förlorade värdighet.

¹ *Bonapartism*: begrepp som utarbetades av Marx i hans studie över ”Louis Bonapartes 18 Brumaire”. Det betecknar en borgerlig undantagsregim, som upprättar en diktatur över hela samhället (även över den härskande klassen) i tillstånd av skärpt klasskamp.

Småborgarna

Småborgarna är en instabil klass som inte kan ha en självständig rörelse. De måste följa någon av samhällets huvudklasser. Genom fascismen tvingades de följa storkapitalet. Men det hade inte varit det enda alternativet. Arbetarklassen kunde ha varit en attraktionspol för småborgarna – om den genom sitt revolutionära parti fört en fast politik.

Fascismen uppträder oftast i släptåget på en misslyckad revolution, när det revolutionära partiet visat sin oförmåga att lösa den politiska krisen och småborgarna vänder sig åt ett annat håll. Att den tyska fascismen inte bara uppträdde före revolutionen utan dessutom växte i styrka under hela krisens förlopp, visar på kommunistpartiets oförmåga att göra proletariatet till centrum i landets politiska liv.

Men när fascismen kommit till makten är den inte en småborgerlig rörelse. Då uppträder den som storkapitalets agent och lovar den att lösa den ekonomiska krisen. Den kan bara göra det på ett sätt: Genom att krossa varje spår av proletär organisering och införa olika former av tvångsarbete. Krisen vräks över på arbetarklassen och storkapitalet får nytt utrymme för ekonomiska investeringar. (Genom sin aggressiva utrikespolitik säkrar fascismen både rustningsindustrin och nya expansionsområden för imperialismen.)

Hela arbetarrörelsen hotades till sin existens. Detta var den viktigaste lärdomen av fascismens uppträdande. Man ville införa ett nytt förhållande mellan klasserna, där proletariatet skulle brytas ned i enskilda atomer och förlora sin ställning som en politisk klass. Denna förändring i förhållandet mellan klasserna är också en av de avgörande skillnaderna mellan den borgerliga demokratin och fascismen.

Socialdemokratins hållning till fascismen

Vilken hållning intog då arbetarorganisationerna? Hur försökte de hejda fascismen?

Om socialdemokratin finns det inte mycket att säga. Den förde helt enkelt ingen kamp mot fascismen. Varför inte?

Den reformistiska ideologin bygger på tron att man gradvis kan ta över den kapitalistiska staten och att ekonomin efter hand mognar för socialismen. För reformisterna tillhörde ekonomiska kriser det förgångna. Det gjorde att man inte var beredd på den ekonomiska krisen 1929. Man förutsåg den inte, och kunde inte lägga fram en politik för att bekämpa den. Socialdemokratin vinner alltid sin styrka i en uppgångsperiod då den genom sitt klassarbete kan erbjuda arbetarklassen materiella fördelar och säkrare levnadsvillkor. Men denna möjlighet försvinner i krisperioder. Under hela perioden 1929-33 minskade socialdemokratin stadigt i val efter val.

Socialdemokratin hade inte heller någon teori om fascismen. Man såg endast dess yttre sidor (hakkors, ledarmystik, rasism etc.) och kunde aldrig nå längre än till moralismer om människans ondska. Man förstod inte fascismens sociala bakgrund och såg inte vilka klasskombinationer den vilade på.

Socialdemokratin hade sin verksamhet begränsad till parlamenten och de olika representativa församlingarna i den borgerliga staten. Den kunde inte agera utanför dem. Den kunde inte mobilisera massorna till kamp mot fascismen. Visserligen hade de arbetarklassen som sin klassbas, men det var en passiviserad arbetarklass.

En aktivering av arbetarklassen innebar att socialdemokratin också förlorade sitt inflytande över den, att det speciella socialdemokratiska beteendemönstret och den reformistiska ideologin minskade i inflytande. Detta blev socialdemokratins dilemma under Weimarrepublikens dödskamp.

Fascismen kunde endast behålla sin makt genom att krossa varje form av proletär organisation, även de socialdemokratiska. Men socialdemokratien kunde inte mobilisera till kamp mot fascismen, ty just denna mobilisering innebar att det socialdemokratiska inflytandet underminerades. Socialdemokratien tvingades söka manövrera mellan två eldar – den kontra-revolutionära fascismen och den revolutionära kommunismen.

Järnfronten

Socialdemokratiens små möjligheter att handla kan illustreras med historien om ”Järnfronten”. Efter att ha avvisat alla förslag om en proletär enhetsfront, beslöt socialdemokraterna att upprätta en egen ”front”, som var indelad i kampgrupper, ”järnhänderna”. Genom att slå ihop de proletära organisationer man kontrollerade (inkl. idrottsorganisationerna) kunde man mönstra det imponerande antalet av 4,5 miljoner arbetare i denna front.

Men vad skulle man använda ”Järnfronten” till? För att beväpna arbetarna och slå ned de fascistiska provokatörerna? För att ringa in de nazistiska, halvmilitära trupperna och avvärja dem? Förvisso inte.

Järnfrontens främsta uppgift blev att driva en valkampanj till förmån för borgarnas presidentkandidat, Hindenburg, den man som sedermera skulle ge Hitler makten. Denna ”järnfront” kunde inte ens hindra utrensningen av socialdemokrater ur den preussiska delstatsförvaltningen 1931. Socialdemokratien kunde inte försvara arbetarna mot fascismen.

Nazisterna gick kraftigt framåt under 30-talet. De fick stöd av småborgarna. Samhället var i kris. Socialdemokratien var handlingsförlamad.

Kommunisterna

Kommunisterna hade stora möjligheter att utnyttja situationen. Till skillnad från socialdemokraterna hade de kunnat *förutse* den ekonomiska krisen. Man var inte ideologiskt bunden vid tron på en harmonisk utveckling. Detta gav kommunisterna en strategisk och taktisk fördel, som kunde ha varit avgörande för att förvandla krisen till ett proletärt maktövertagande. Men varför gick det inte så? Vad var det som var fel?

Det berodde på att Komintern (den stalinistleda Kommunistiska Internationalen) gjorde en fullständig felaktig analys av klasskrafterna. Detta gällde synen på fascismen, som man reducerade till en vanlig reaktionär rörelse utan att se dess särdrag. Det gäller än mer socialdemokratien som man – hör och häpna! – såg som en variant av fascismen!

Socialdemokratien – ”socialfascistisk”

Redan 1924 hade Stalin formulerat en ”teori” om sambandet mellan socialdemokrati och fascism. Enligt denna fanns det inga motsättningar mellan dessa två rörelser, socialdemokratien var ”fascismens moderata flygel”. Rörelserna var ”tvillingar”. I själva verket var socialdemokratien inget annat än ”socialfascism”, menade Stalin. Den var egentligen farligare än fascismen, därför att den inte öppet visade sina avsikter.

Detta ledde till att man bestämt avvisade varje tanke på enhetsfront mellan socialdemokrater och kommunister för att krossa fascismen. Endast under speciella förhållanden kunde man få skapa en ”enhetsfront underifrån”, men absolut inte ovanifrån, med de socialdemokratiska organisationerna. Så här skrev man i *Pravda* i april 1931:

”Socialdemokratien är borgarklassens huvudstöd inom arbetarklassen och det aktivaste partiet när det gäller att fascistisera den borgerliga staten....

Denna socialdemokratiens roll, vilken i ord går emot fascismen och som prisas av högerflygeln och trotskisterna som ”motståndare” till fascismen måste skoningslöst avslöjas. Det kan inte vara tal om

någon kompromiss eller något block med de socialdemokratiska arbetarna mot fascismen och socialfascismen! Att stödja socialdemokratien innebär ett stöd åt fascismen, ett stöd åt den kapitalistiska offensiven mot arbetarklassen, ett stöd åt förberedelserna för krig mot Sovjetunionen. I Tyskland, stöder socialdemokraterna Brüning-regeringen, som verkställer den fascistiska diktaturen”.

”Borgerlig demokrati/fascism – samma sak”

Enligt denna syn fanns det egentligen ingen skillnad mellan den borgerliga demokratin och den fascistiska staten. Båda var bara varianter på samma tema. Så här analyserade Komintern-ledaren Manuilskij situationen i april 1931:

”Den fascistiska regimen är inte en ny typ av stat; den är en form av borgerlig diktatur i imperialismens epok. Den växer organiskt fram ur den borgerliga demokratin . . . Bara en borgerlig liberal kan acceptera att dessa två politiska former är olika i princip; genom att konstruera en sådan motsättning förleder socialdemokratien avsiktligt massorna”.

Denna analys medförde flera allvarliga taktiska misstag. Dels hade man en felaktig syn på enhetsfronten och kunde inte tvinga de socialdemokratiska ledarna till aktionsenhet för att under kampens gång avslöja dem inför massorna. Nu blev avståndstagandet från socialdemokratien rent verbalt. Dels betraktade man socialdemokratien som huvudfiende och riktade elden fel.

Det gjorde att man 1931 bl.a. medverkade till att störta den socialdemokratiska delstatsregeringen i Preussen och stödde nazisterna i folkomröstningen. Det ledde också till att man i slutet av 1932 kunde se en grotesk uppvisning på Berlins gator: kommunistiska militanter och nazistiska aktivister som arm i arm gick runt för att samla in pengar till de strejkande transportarbetarna. Kommunisterna motverkade inte nazisternas försök att tränga in i arbetarrörelsen. Tvärtom var man beredd att upprätta aktionsenhet med dem, den enhetsfront som man inte ville ha med ”socialfascisterna”.

Trotskyjs kamp för en proletär enhetsfront

Slutsatsen av vår analys kan bara bli en: både socialdemokratien och kommunistpartiet bidrog till att fascismen kom till makten i Tyskland. För att krossa fascismen hade man behövt ena arbetarklassen. Eftersom socialdemokratien ännu hade ett starkt grepp över majoriteten av arbetarna, kunde detta bara ske på ett sätt: genom upprättandet av en proletär enhetsfront.

Det hade inneburit att man upprättat en aktionsenhet mellan socialdemokrater och kommunister för att försvara arbetarorganisationerna. En sådan kunde inte ha upprättats enbart underifrån. Den måste också upprättas genom avtal mellan partiernas ledningar. (Däremot kunde man tvinga socialdemokratien till enhetsfront genom ett tryck underifrån).

Men en sådan aktionsenhet skulle naturligtvis inte innebära att man upphörde med den interna polemiken eller att man skulle sluta kritisera socialdemokratien för dess förrädarroll. Under enhetsfrontens utveckling kunde man genom en riktig kritik ha dragit över majoriteten av arbetarna och isolerat ledarna, avslöjat dem i handling. Om denna front, kombinerad med ett korrekt aktionsprogram som utgick ifrån ett försvar av arbetarorganisationerna (arbetarmilis, fabriksråd, arbetarkontroll) till upprättandet så småningom av arbetarråd (den högsta formen av enhetsfront), då kunde man också vinna den nödvändiga styrkan för att gå på offensiven för att ta makten och upprätta en proletär stat.

Så såg i korthet det program ut som Trotsky skisserade i en ström av artiklar och pamfletter om den tyska frågan mellan 1930 och 1933. Trots att han var politiskt isolerad i landsflykt i Turkiet, förmådde han göra en riktig värdering av klasskrafterna i Tyskland och visa på de felaktiga analyser som vägledde stalinisterna. Men hans varningar förklingade ohörda och

förhånades i den stalinistiska pressen. Det tyska kommunistpartiet fortsatte sin vandring mot förintelse.

Kommunistpartiernas politik efter Hitlers maktövertagande

I januari 1933 var kampen slut. Hitler stod som segrare. Men makten var ännu inte konsoliderad. Det fanns ännu möjligheter att handla! Hur handlade kommunistpartiet nu och under de närmaste åren?

Under flera månader vägrade man att se sanningen i vitögat. Man talade om Hitlers makt-tillträde som en tillfällighet och hävdade att fascismen snart skulle trötta ut sig och att vägen då låg öppen till makten. Kominterns Exekutivkommitté hävdade att man fört en riktig politik och gav inga nya direktiv. Ultravänsterpolitiken fortsatte – alltmedan nazisterna mejade ner arbetarorganisationerna en efter en.

Men året efter kastade man begreppet ”socialfascism” överbord. Men det innebar ingen korrigerande av kursen. Det innebar istället en helomvändning 180 grader: från ultravänsterpolitik gick man över till högeropportunist. För att stoppa fascismen i de europeiska länderna proklamerade man nu folkfronten, en front som inte bara skulle omfatta arbetarpartierna utan även de traditionella (och djupt korrumperade) småborgerliga partierna. Den minsta gemensamma nämnaren skulle vara försvaret av den borgerliga demokratin. Alla krav på socialism skulle stoppas undan.

Detta blev linjen i de länder där fascismen ännu inte segrat (dess effekter i det spanska inbördeskriget ska vi undersöka i nästa nummer). Men hur skulle denna linje tillämpas i de länder som redan var fascistiska?

Front med fascisterna

Man kan inte tro sina ögon när man läser dokumenten: i dessa länder gick man ut med parollen att man skulle upprätta en ”Folkfront” med de fascistiska funktionärens och med en fascistisk ideologi som bas. Man hävdade helt enkelt att Mussolini och Hitler ”förrått” fascismen!!

Kominterns officiella språkrör *Rundschau* innehöll den 20 september 1936 följande uttalande från Italiens kommunistiska parti till ”det fascistiska gamla gardet och den fascistiska ungdomen”:

”Vi förklarar att vi är redo att kämpa tillsammans med er och med hela Italiens folk för att genomföra det fascistiska programmet från 1919 och varje krav som representerar ett särskilt eller allmänt direkt intresse för arbetarna och folket i Italien. Vi är redo att kämpa med alla som verkligen vill kämpa mot den handfulla parasiten som suger ut och förtrycker nationen och mot de byråkrater som står i dess tjänst... Låt oss räcka varandra handen, fascisterna och kommunisterna, katolikerna och socialisterna, människor av olika strömningar! Låt oss räcka varandra handen och låt oss gå sida vid sida för att säkra medborgarnas rätt till existens i ett civiliserat land som vårt. Vi har samma mål att göra Italien starkt, fritt och lyckligt ... De nuvarande härskarna i vårt land vill dela upp Italiens folk i fascisterna och icke-fascisterna. Låt oss höja, en fana för folkets enighet, för bröd, arbete, frihet och fred.”

Denna politik var ingen tillfällighet, och absolut inte begränsad till Italien. Den hade sin motsvarighet i Tyskland. Också här gick tyska kommunistpartiet ut med ett uttalande där man inbjöd fascisterna till en folkfront:

”Till försvar för det arbetande folkets livsintressen är försoning inom det tyska folkets massor nödvändig. I denna kamp har alla som arbetar, de må vara nationalsocialisterna, kommunisterna, socialdemokraterna eller katolikerna, samma intressen. Alla de, för vilka Tysklands väl står högre än de

övres 10.000:s intressen, måste hålla samman, antingen de nu är vanliga medlemmar i arbetsfronten eller funktionärer i de nationalsocialistiska massorganisationerna.”

Stalinistisk självmordpolitik

Denna politik var f.ö. inte helt ny. Den hade sin motsvarighet i en märklig episod i valet 1930, där de tyska kommunisterna försökte dra till sig de småborgerliga massorna genom att använda en fascistisk jargong. Man slopade tillfälligtvis allt tal om en proletär revolution och talade istället om ”folkrevolutionen”.

Hit leddes alltså det tyska kommunistpartiet genom en felaktig politik. Den bäst organiserade arbetarrörelsen i Europa smulades sönder. Det revolutionära parti som skapats av Rosa Luxemburg och hennes kamrater, kröp nu på knä för de fascistiska funktionärerna, medan dess hjältar (som Thälmann) försmäktade i de nazistiska koncentrationslägren.

Detta är en av lärdomarna från 30-talet. Den kommunistiska rörelsen begick harakiri. Den revolutionära ideologin måste återupprättas, det revolutionära partiet måste återuppbyggas. Detta är den uppgift Fjärde Internationalen åtagit sig. Kampen för ett nytt kommunistiskt världsparti går vidare.

Litteraturtips

Tyvärr finns det få marxistiska analyser av Hitlers maktövertagande på svenska. (De borgerliga analyserna är i det här fallet alldeles osedvanligt dåliga.) I MLK-oppositionens dokumentsamling *Åter till leninismen*, del 2² finns en mycket bra studie över kommunistpartiets politik inför Hitlers maktövertagande. I *Zenit* (nr 16 och 17 1970) och *Häften för Kritiska Studier* (nr 2-3, 4 och 6 1970) finns utförliga och intressanta diskussioner om den marxistiska analysen av fascism-begreppet.

De absolut bästa arbetena om den tyska fascismen är Trotskijs skrifter från 1929-33, där han ingående analyserar situationen och varnar för Kominterns katastrofpolitik. De finns samlade i en engelsk utgåva, *The Struggle against Fascism in Germany* (Pathfinder Press 1971), med en inledning av Ernest Mandel. Den svenska översättningen har annonserats av Partisan-förlaget.³

² Finns på marxistarkiv.se: [Debatt om strategi och taktik](#) (artikeln ”Kominterns linje i Tyskland 1928–34”) – Red

³ Gavs aldrig ut av Partisan-förlaget, men finns nu på marxistarkiv.se: [Kampen mot nazismen i Tyskland](#) – Red